

A NASPOLYA HIBRIDIZÁCIÓS KORLÁTAI ÉS FONTOSABB FAJTÁI

HYBRIDIZATION LIMITS OF MEDLAR AND ITS MOST IMPORTANT VARIETIES

Surányi Dezső^{0000-0002-7168-6121*}

Ceglédi Gyümölcsstermesztési Kutató Állomás, Magyarország
<https://doi.org/10.47833/2023.1.AGR.001>

Kulcsszavak:

Mespilus fajok
areájuk
taxonómiai problémák
főbb naspolyafajták

Keywords:

Mespilus species
medlar's area
taxonomic issues
main medlar cultivars

Cikktörténet:

Beérkezett 2022. október 10.
Átdolgozva 2022. október 31.
Elfogadva 2022. november 5.

Összefoglalás

*Ma a különleges gyümölcsök közé sorolják a naspolyát. Kis- és Közép-Ázsia száraz tölgyerdeiben honos, de elsődleges tájain is még mindig nagy az alakgazdagsága, és a termesztése fontos. Csak helyi adatok ismertek a termesztés volumenéről. Főbb termesztők a törökök, örmények és az irániak. Nyugat-Európában is csökkent a szerepe, bár élettani értékei újra divatba hozták. Mindez a *M. germanica*-ra vonatkoznak; közeli rokona, a Stern-naspolya (*M. canescens*) Arkansasban keletkezett kuriózum, eddig nincs gazdasági jelentősége.*

Abstract

*Today, medlar is classified as a special fruit. Native to the dry oak forests of Asia Minor and Central Asia, but primary its landscapes are still rich in forms, and the terminate is important. Only local producing data are known about the cultivation volume brought into vogue. Leading growers are Turks, Armenians and Iranians. Its role has also decreased in Western Europe, although it has physiological values. All this refers to *M. germanica*; its close relative, the Stern's medlar (*M. canescens*) in Arkansas arose as a curiosity, it has no economic significance.*

1. Bevezetés

A naspolya valaha megbecsült gyümölcsfajunk volt, művészeti alkotásokon is ezért gyakori. Évszázadok során kialakultak ugyan tájfajták (Szentesi rózsa, Gödöllői óriás, Noszvaji naspolya, Alsoki (Pannonhalma) lasponya, Fehérvári lapos naspolya és Somogyi), amelyeket később említünk is, de nem érdemelték ki nagyobb figyelmet – az ismertebb fajtákkal együtt sem [15, 16].

40-60 cm-es törzsön bokornak, vagy fának nevelik, a koronája 2-3 év alatt kialakítható; az éves vesszők visszametszése kerülendő, mert azok végén hozza virágait és termését. Rendszeresen és bőven terem, a magas mézstalomra érzékeny, fényigénye közepes, a félnyáryékos viszonyok között is jól terem [3, 11, 15]. Edzett, téltűrő, a tavaszi fagyoktól nem szenved, akár a cseresznye [18, 19]. A farontók, néha a monília károsítja. Nálunk inkább házikertekben termesztik. A naspolya alanyaként a termesztett naspolyák magoncait, cseregalagonyát, s leginkább birset használnak. A naspolyát késő ősszel, az első dér után kezdik szedni. A zöldesbarna, még éretlen gyümölcsöket keményen szedik le. Fogyasztásra csak utóérlelés után alkalmas, az utóérlelés alatt a gyümölcs húsa megpuhul, szotyósodik, és kialakulnak a naspolyára jellemző sajátos íz-, illat- és aromaanyagok [1, 3, 5, 7, 8, 15, 16, 17].

*Kapcsolattartó szerző.

E-mail cím: suranyi.dezso@cefrucht.hu

A faj utolsó kataszteri felmérését 1935-ben végezték, akkor mintegy 70 ezer naspolyát írtak össze [13]. Somogyban mára szinte teljesen eltűnt, de Fejérbén, Eger és Győr környékén – és főleg Pest, Csongrád és Békés környékén még mindig kedvelt házikerti gyümölcsünk maradt [14, 16]. A naspolya pedig mindenütt természetű lenne hazánkban, bár az ökológiai igénye a szakirodalomban ellentmondásos [1, 3, 9, 15]. 70 éve az Alföldön volt a faállomány közel a kétharmada (nagy része Csongrád, Békés és Pest megyére koncentrált); a Dunántúlon Baranya és Somogy, ill. Északon Heves megye emelhető ki. A két világháború között – Szentes környéke és Békés állt a vezető helyen. Furcsa ellentmondás: a gazdag nyelvészeti és kultúrtörténeti forrásanyag és a termesztés szinte megszűnése [11, 13] (1. táblázat).

1. táblázat A naspolya a legrégebbi dokumentumokban

Forrás	Időpont	Szóalak
Besztercei szószeret	1395 k.	<i>espulus</i>
Schlägli-szójegyzék	1405 k.	<i>nepula</i>
Murmeliusszójegyzék	1533	<i>mespilum, nospola</i>
Lencsés György: Ars Medica	1570 k.	<i>mespilus</i>
Melius Juhász Péter: Herbarium	1578	<i>nyospollyafa</i>
Beythe István: Stirpium nomenclator Pannonicus	1583	<i>mespilus</i>
Carolus Clusius: Rariorum aliquot stirpium per Pannoniam	1584	<i>mespilus</i>
Calepinus szótára	1585	<i>apimelis, mespilus</i>
Apáczai Csere János: Magyar encyclopaedia	1590	<i>nyoszpolya</i>
Lippay János: Calendarium	1667	<i>nyospola, mespilu, Mespilus</i>
Nadányi János: Kerti dolgoknak leírása	1669	<i>naszpolya</i>
Pápai Páriz Ferenc: Pax Corporis	1690	<i>mespilus</i>
Diószegi Sámuel– Fazekas Mihály: Magyar fűvész könyv	1807	<i>nászpolya</i>

,

2. Két naspolyafaj areája és korai termesztése

A *Mespilus* nemzetségnek két faja ismert, noha széles a rokonsági körük, a kromoszómaszámuk részben a csekély hibridizációt és izolációt, részben a kimérák létrejöttének nagy számát magyarázhatják [1, 4, 7, 9, 10, 15]. Ezek: az *Amelanchier ovalis* MEDIK. $2n=68$, *Aronia prunifolia* (MARSH.) REHDER $2n=51$, *Cotoneaster nebrodensis* (GUSS.) K. KOCH $2n=68$, *Crataegus brachyachanta* SARG. & ENGELM. $2n=51$, *Crataegus laevigata* POIR. $2n=34$, *Crataegus monogyna* JACQ. $2n=34$, *Mespilus canescens* J. B. PHIPPS $2n=51$, *Mespilus germanica* L. $2n=34$, 68 , *Pyracantha coccinea* M. ROEM. $2n=34$ és *Pyrus arbutifolia* (L.) L. f. $2n=34$ (SURÁNYI – SZANI 2015; Voaides et al. 2021). A taxonómiai problémák sem lezártak, egy korábbi tanulmányunkban utaltunk is rá (összefoglalóan [<http://images.google.com/images>]), ezek: ***Mespilus aestivalis*** WALTER [Fl. Carol. 148. 1788] = *Crataegus aestivalis* (WALTER) TORR. & A. GRAY; ***Mespilus amelanchier*** L. [Sp. pl. 1:478. 1753] = *Amelanchier ovalis* MEDIK. = *Amelanchier rotundifolia* DUM. COURS. = *Amelanchier vulgaris* MOENCH = *Crataegus rotundifolia* LAM. ; ***Mespilus arborea*** F. MICHX. [Hist. arbr. forest. 3: 68, t. 11. 1812] = *Amelanchier arborea* (F. MICHX.) FERNALD; ***Mespilus arbutifolia*** L. [Fl. bor.-amer. 1: 292. 1803] = *Aronia arbutifolia* (L.) PERS. = *Crataegus pyrifolia* LAM. = *Photinia pyrifolia* (LAM.) K. R. ROBERTSON & J. B. PHIPPS = *Pyrus arbutifolia* (L.) L. f. = *Sorbus arbutifolia* (L.) HEYNH.; ***Mespilus calpodendron*** EHRH. [Beitr. Naturk. 2: 67. 1788 (Gartenkalender 2: 189-192. 1783)] = *Crataegus calpodendron* (EHRH.) MEDIK. = *Crataegus downingii* hort. = *Crataegus hispida* Sarg.; ***Mespilus canadensis*** L. [Fl. bor.-amer. 1: 291. 1803] = *Amelanchier canadensis* (L.) MEDIK; ***Mespilus canescens*** J. B. PHIPPS [Syst. Bot. 15: 26. 1990]

Mespilus chamaemespilus L. [Sp. pl. 1: 479. 1753] = *Pyrus chamaemespilus* (L.) EHRH. = *Sorbus chamaemespilus* (L.) CRANTZ; **Mespilus cotoneaster** L. [Sp. pl. 1: 479. 1753]; **Mespilus crenulata** D. DON [Prodr. fl. nepal. 238. 1825] = *Cotoneaster crenulatus* (D. DON) K. KOCH; **Mespilus flabellata** BOSC ex SPACH [Hist. nat. vég. 2: 63. 1834 (BOSC in R. L. DESFONTAINES, Tab. ecole bot. ed. 2: 271. 1815, nom. nud.)] = *Crataegus flabellata* (BOSC ex SPACH) K. KOCH = *Crataegus grayana* EGGL.; **Mespilus germanica** L. [Sp. pl. 1: 478. 1753] = *Pyrus germanica* (L.) HOOK. f. (P caesp) nespolo volgare medlar néflier nispero europeo deutsche mispel nespereira; **Mespilus grandiflora** SM. [Exotic botany 1: 33. 1804] = *Crataegomespilus grandiflora* (SM.) BEAN = *Crataegus grandiflora* (SM.) K. KOCH = *Crataegomespilus grandiflora* (SM.) E. G. CAMUS; **Mespilus heterophylla** RUIZ & PAV. [Fl. peruv. 4: t. 425B. unknown date, perhaps 1830-1833? (non POIR. 1816)] = *Crataegus obtusifolia* PERS. = *Hesperomeles heterophylla* HOOK. = *Hesperomeles obtusifolia* (PERS.) LINDL. = *Hesperomeles pernettyoides* WEDD. = *Osteomeles obtusifolia* (PERS.) KUNTH ex STEUD; **Mespilus japonica** THUNB. [Nova Acta Regiae Soc. Sci. Upsal. 3: 208. 1780] = *Eriobotrya japonica* (THUNB.) LINDL.; **Mespilus laevigata** POIR. [L. A. J. DESROUSSEAUX et al., Encycl. 4: 439. 1798] (= *Crataegus laevigata* (POIR.) DC.) = *Crataegus oxyacantha* auct. L.; **Mespilus phaenopyrum** L. f. [Suppl. pl. 254. 1782 ("1781")] = *Crataegus phaenopyrum* (L. f.) MEDIK; **Mespilus pruinosa** H. L. WENDL. [Flora 6: 701. 1823] = *Crataegus pruinosa* (H. L. WENDL.) K. KOCH; **Mespilus prunifolia** MARSHALL [Arbust. amer. 90. 1785] = *Aronia prunifolia* (MARSH.) REHDER = *Crataegus prunifolia* (MARSH.) BAUMG. = *Photinia floribunda* (LINDL.) K. R. ROBERTSON & J. B. PHIPPS = *Pyrus floribunda* LINDL.; **Mespilus pubescens** KUNTH [F. W. H. A. von HUMBOLDT et al., Nov. gen. sp. 6: 168 [folio]. 1823; 6: 213 [quarto], t. 555. 1824 (non LOHL 1815, nec C. PRESL. 1822, nec H. L. WENDL. 1823)] = *Crataegus gracilior* J. B. PHIPPS = *Crataegus pubescens* STEUD.; **Mespilus pyracantha** L. [Sp. pl. 1: 478. 1753] = *Cotoneaster pyracantha* (L.) SPACH = *Crataegus pyracantha* (L.) MEDIK. = *Pyracantha coccinea* M. ROEM.; **Mespilus racemiflora** DESF. [Tabl. école bot. ed. 3:409. 1829] = *Cotoneaster fontanesii* SPACH = *Cotoneaster racemiflorus* (DESF.) J. R. BOOTH ex BOSSE; **Mespilus sorbifolia** POIR. [Encycl. suppl. 4: 73. 1816] = *Sorbus sorbifolia* (POIR.) HEDL. (= *Sorbaronia sorbifolia* (POIR.) C. K. SCHNEID.; **Mespilus stipulosa** KUNTH [F. W. H. A. von HUMBOLDT et al., Nov. gen. sp. 6: 168 [folio]. 1823; 6: 213 [quarto]. 1824] = *Crataegus mexicana* DC. = *Crataegus pubescens* auct. (LOUDON.) STAFF. = *Crataegus stipulosa* (KUNTH) STEUD.; **Mespilus tanacetifolia** Poir. [L. A. J. DESROUSSEAUX et al., Encycl. 4: 440. 1798] = *Crataegus tanacetifolia* (POIR.) PERS.; **Mespilus tomentosa** AITON [Hort. Kew. 2: 174. 1789] = *Cotoneaster nebrodensis* (GUSS.) K. KOCH = *Cotoneaster tomentosus* LINDL. = *Pyrus nebrodensis* GUSS [1, 4, 8, 9].

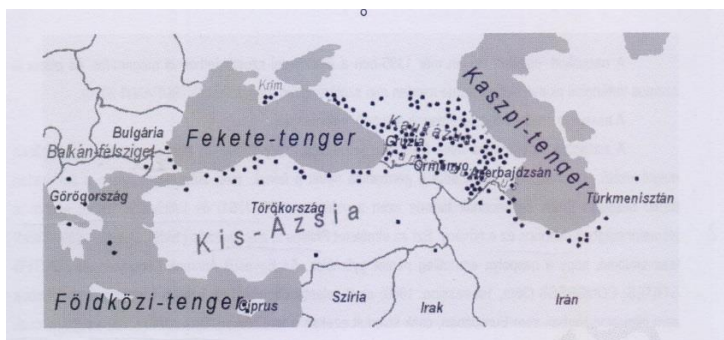
A *Mespilus germanica* L. monotipikus faj, ennek ellenére géncentrumában, s másodlagos termőhelyein is relatíve nagy a genetikai és morfológiai alakgazdagsága. Kisázsiai-délkelet-európai tölgyesek cserjeszintjében fordul elő, ugyanígy az elvadult egyedei ugyanilyen társulásokban a leggyakoribbak [1, 2, 4, 19].

A faj Kis-Ázsiában a Balkán-félsziget egy részéig, és Közép-Ázsia bizonyos területein őshonos, LINNÉ (1753) mégsem tévedett az elnevezésekor, ugyanis a kelta hódítások idején a halstetti kultúra képviselői hozhatták e gyümölcsöt Németországba s Európába [8, 11]. A Kr. e. 276 nevezetes időpont volt a naspolya elterjedésében, ugyanis a Dunán hajóval közlekedő kelták ekkor már mindenképpen magukkal vitték és meghonosították a la Tène és Halstatt-i kultúra területére [8, 11].

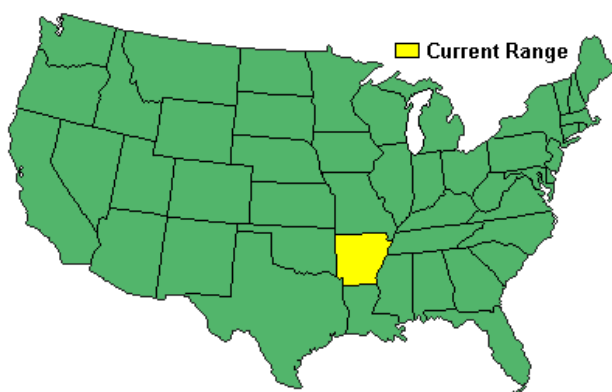
Hosszú időbe telt, hogy a naspolya magleletek és írásos emlékek jelenlétét bizonyíthatták a nyugat-európai jelenlétét. Egyre kedveltebb gyümölcsfaj lett a középkortól a Kárpát-medencében, MOHÁCSY [5] feltételezte, hogy később olasz közvetítéssel került hozzánk. De több kelta, majd római régészeti leletek mellékleteként előkerült a magja a Dunántúlon. S nagyon valószínű, nem importból származott, hanem természetük és fogyasztották azt. ROACH [8] a naspolya nyugat-európai térhódítását, illetve a legrégebb fajtáit feldolgozta. A szerzők véleménye megegyezik a naspolya eredetében, kisázsiai, DK-európai, esetleg Transzkaukáziát és Perzsiát magába foglaló areát határoznak meg [5, 8, 11, 12, 14, 18, 19].

ROACH [8] úgy tudja, hogy Silchesterben is találtak a római rétegekben naspolya magvakat. A Hollandi fajta a XVII. században már ismert a szigetországban, amely a *Setania* változata lehet,

és eleinte csak díszfaként ültették. 1326-ban az egyik angol püspök kertjében is álltak naspolyafák, s BUNYARD (1881, cit. 8) több fajtáját írta le. A szerző úgy ítéli meg, hogy a középkorban Angliában és Franciaországban (Orleans vidékén) nagyobb arányban termesztették, mint manapság. NAGY KÁROLY *Capitulare de villis* rendeletében (Kr. u. 795) [6, 10] megtalálható a naspolya is. Mégis a 15-16. századi fűvészkönyvek csak két alakját említik: Neapolitan (Nápolyi) és Greater (Nagyobb). Később a választék lassan, de bővül: Lasser English; SWITZER (1724) új néven, de valószínűleg a régi angol (normann?) naspolyákat írta le. HOGG (1875) jegyzékében feltűnik a Magnélküli fajta is, sőt a díszes levelű változatok leírása ugyancsak olvasható egyes tanulmányokban (vö. előbbieket idézte [8]).

1. ábra. A *Mespilus germanica* areája és gyümölcs képe [2, 13]

2. ábra. A *Mespilus canescens* areája és termőága [6]

A *Mespilus* genus „nagy faja” a *M. germanica*. BROWICZ [2] area-térképe a legelfogadhatóbb, amit az 1. ábra bemutat a termesztett faj gyümölcsképeivel együtt [12, 13]. A 2. ábra a *M. canescens*-t és vadon termő egyedét [7], Stern-naspolyának nevezte el az új fajt – Jane Rita Ellenbogen Stern (1918-1989) tiszteletére, aki Arkansas államban fedezte fel. Konecny Grove Natural Area-ban, egy 25 ha-s magánbirtokon található 22 (!) fája, amely 1990 óta intenzív genetikai

és taxonómiai kutatások tárgya. Kultúrába vételéről kevés forrás akad, inkább természetvédelmi jelentősége van.

3. Főbb fajtákról – röviden

Breda – Valószínűleg az Óriás hollandi fajtával közeli rokonságban áll. Jól öntermékenyülő, gyümölcse középnagy, molyhos felületű, november közepén fogyasztható. Jóízű [8, 13, 15]. Hollandi óriás – Fája gyenge növekedésű, viszonylag későn virágzik, gyengén termő, viszont gyümölcse igen nagy, benne a magok ugyancsak nagyok. Erősen lapított gyümölcsöket teremnek dunántúli kerti egyedek.

Notthingam – Angol eredetű, Szkoroplodnaja néven Oroszországban is ismerik. Fája középerős növekedésű, virágai nagyok, középidőben virítanak. Érés idején a rózsaszínes héja sötétbarnára változik. Közepes finomságú a gyümölcshúsa, kissé savas, kellemes ízű. Nyugat-Európában még gyakori.

Francia óriás – Levelei, virágai és gyümölcsei (magvai) igen nagyok; az eredeti fajtától némileg eltérő, mindkét vége felől lapított. Viszonylag gyengén öntermékenyülő, a magányos fái gyengén teremnek. Közepes ízű és zamatú. A Dunántúlon gyakoribb.

Royal (Király) naspolya – Valószínűleg angol eredetű fajta. Régi fajtajegyzékek szerint rendszeresen és bőven terem. Gyümölcse közepes méretű, igen molyhos felületű, november 2. felében már fogyasztható. Somogyban és Zalában olykor mezsgyehatárként fát meghagyták.

Szentesi rózsavirágú – A legkorábban érő naspolya nálunk, középerős növekedésű a fája, levelei kicsik, csavarodottak. Elég korán virágzik, magas az öntermékenyülése. Gyümölcse mutatós, körtealakú, húsa finom állományú, leves, igazi csemegefajta. A magvai kicsik, megkönnyíti a fogyasztását. Lekvárt, sajtot is készítenek belőle. Főleg Csongrád-Csanádban és Békésben, valamint Pest megyében termesztik.

Egyéb fajták, hazai tájfajták felsorolással: Dunabogdányi, Gödöllői, Noszvaji, Házi naspolya stb. [18 alapján].

4. Irodalomjegyzék

- [1] Baird, J. R., Thieret, J. W. 1989. The medar (*Mespilus germanica*, *Rosaceae*) from antiquity to obscurity, *Econ. Bot.* 43: 328-372. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF02858732>
- [2] Browicz, K. 1968. Distribution of woody *Rosaceae* in West Asia II. On the distribution of *Mespilus germanica* L. *Arbor Kőrnickie* 13: 27-36.
- [3] G. Tóth M. 2001. Gyümölcsészet. Primon Alapítvány, Nyíregyháza.
- [4] <http://images.google.com/images>
- [5] Mohácsy M. 1948. A naspolya in: A növény a gyakorlatban szerk. Boros Á. Új idők Irodalmi Társulata, Budapest.
- [6] Phipps, J. B. 1990. *Mespilus canescens*, a new Rosaceous endemic form Arkansas. *Systematic Bot.* 15: 26-32.; <https://doi.org/10.2307/2419013>
- [7] Rapaics R. 1940. A magyar gyümölcs. Kir. Magyar Term.tud. Társulat, Budapest.
- [8] Roach, F. A. 1985. Cultivated fruits of Britain. Their origin and history. B. Blackwill Inc., New York - London.
- [9] Sharifnia, F., Seydipour, N. Mejrigan, I., Salimpur, F. 2013. Phylogenetic study some of *Crataegus* L. (*Rosaceae*, *Pyreae*) species in Iran. *Journal of Biodiversity and Environmental Sciences* 3 (11): 1-11.
- [10] Stebbins, G. I. 1942. Polyploid complexes in relation to ecology and the history of flores. *American Naturalist* 76: 36-45. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdf/10.1086/281012>
- [11] Surányi D. 1985. Kerti növények regénye. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- [12] Surányi D. 2009. Az „elfelejtett” naspolya a magyar művelődéstörténetben. *LOV Napok/Kertészet*, Budapest .p. 220-223.
- [13] Surányi D. 2010. Az „elfelejtett” naspolya jövője Magyarországon. *Kertgazdaság* 42 (2): 36-42.
- [14] Surányi D. 2015. A naspolya, *Mespilus germanica* L. eredete és elterjedése. I. Rózsa-és galagonya Konferencia, Gödöllő. p. 55-64
- [15] Surányi D., Szani Zs. 2015. Egy monotipikus faj diverzitási és hibridizációs korlátai: naspolyafajták-és fajhibridek. I. Rózsa-és galagonya Konferencia, Gödöllő. p. 172-182.
- [16] Surányi D. 2014. Relative ecological indicator values of the registered and old historical fruit cultivars in Hungary. *Acta Botanica Hungarica* 56 (3-4): 433-484. <https://doi.org/10.1556/abot.56.2014.3-4.16>
- [17] Surányi D. 2022. Comparative analysis of sweet cherry cultivars on their ecological and biological indicators. *Intern. J. Hort. Sci.* 28 (1-4): 14-33. [Doi.org/1031421/ijhs/28/2022/11311](https://doi.org/10.1031421/ijhs/28/2022/11311)

- [18] Szabó T. 1998. Naspolya. in: Soltész M. (szerk.): Gyümölcsfajta-ismeret és-használat. Mezőgazda Kiadó, Budapest. p. 196-199.
- [19] Terpó A. 1974. Gyümölcsstermő növényeink rendszertana és földrajza. in: A gyümölcsstermesztés alapjai szerk. Gyuró F. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. p. 139-219.